

**ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ АКТИВНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ:
РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Анотація. У статті досліджено питання вибору найбільш ефективного інструментарію управління інноваційною діяльністю підприємств, проведено аналіз й оцінку формування та фінансування інноваційного потенціалу Тернопільського регіону, запропоновано шляхи підвищення інноваційної активності як засіб економічного росту промислових підприємств.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційна політика, інноваційна стратегія, інноваційний потенціал, інноваційна продукція, інструментарій управління інноваційною діяльністю.

Annotation. In the article the question of choice of the most effective tool of management by innovative activity of enterprises is explored, the analysis and estimation of forming and financing of innovative potential of the Ternopilscogo region is conducted, the ways of rise of innovative activity are offered as a mean of the economy growing of industrial enterprises.

Key words: innovation, innovative activity, innovative policy, innovative strategy, innovative potential, innovative products, tool of management by innovative activity.

Вступ. Світовий досвід показує, що стабільне економічне зростання, нарощування національного валового продукту можливі лише на інноваційній основі за умови активного використання сучасних науково-технічних досягнень. Тільки так можна забезпечити істотне підвищення конкурентоспроможності економіки, змінити сировинний напрям розвитку всіх економічних процесів, що нині формуються стихійно.

З цього приводу провідний французький фахівець із менеджменту організацій М.Крозьє відзначає: “У сучасній конкурентній боротьбі передусім іде боротьба не за володіння ресурсами, матеріальними цінностями, а за здатність до нововведень” [1].

В Україні актуальність вивчення та розуміння всіх аспектів інноваційної сфери останнім часом значно зростає, виходячи з проголошення ідеології інноваційної моделі розвитку економіки як основи стратегічного курсу держави, який базується на активному використанні нових знань. Отже, особливого значення набувають підходи щодо уточнення та розробки відповідної сучасної теоретичної бази інноваційної сфери: понятійного апарату, методології інструментарію.

Кількість праць у науковій літературі, що стосуються дослідження інноваційних процесів та інноваційного потенціалу України, постійно збільшується. Не зважаючи на значну увагу до питань подальшого розвитку інноваційного потенціалу в науковій вітчизняній літературі, на регіональному аспекті цій проблемі приділяється недостатня увага. Диференційованість рівня економічного та, зокрема, фінансового розвитку регіонів, а також деяких територій України, їх різна інвестиційна привабливість спричиняють необхідність формування для кожного регіону своєї програми інноваційного розвитку, яка має ґрунтуватися на повному та всебічному аналізі наявних тенденцій і проблем.

Сучасний етап досліджень теоретичних і практичних проблем підприємницького потенціалу в Україні через призму інноваційно-технологічного середовища, а також різні підходи до формування зовнішніх факторів впливу на нього, пов'язані із цілеспрямованою постановкою проблематики в роботах О.І.Амоші, В.М.Гейця, Є.І.Бойка, А.С.Гальчинського, Б.А.Карпінського, О.Є.Кузьміна, В.С.Марцина, І.В.Руденка, В.П.Руденка, Т.Б.Шири.

Постановка завдання. Основна мета дослідження – проаналізувати питання вибору найбільш ефективного інструментарію управління інноваційною діяльністю підприємства, оцінки інноваційного потенціалу, розробки шляхів підвищення інноваційної активності. Вирішення цих питань об'єктивно дозволить підвищити конкурентоспроможність підприємства, оперативно визначити внутрішні можливості (плюси й мінуси) інноваційної діяльності, виявляти приховані резерви розвитку виробничої структури з метою підвищення ефективності її комерційної діяльності.

Результати. Розроблення й становлення інноваційної моделі розвитку – це насамперед завдання стратегічної економічної політики держави. Водночас важливим тут є природне поєднання політичних, гуманітарних, соціально-психологічних, макро- і мікроекономічних чинників та інституційних передумов, які лише в комплексі можуть зарадити трансформаційним процесам розвитку суспільства в цілому. Сьогодні треба ставити питання про принципово нові дієздатні системи на ринкових засадах на принципах самовідтворення, з певною мірою державного регулювання. Така система повинна своєю структурою враховувати особливості соціально-політичного й економічного процесу, надавати йому відповідних стимулів інноваційного розвитку.

Сьогодні для більшості промислових підприємств України, включаючи й регіональний розріз, адекватність пристосування до швидкозмінної економічної й політичної ситуації є пріоритетним завданням.

Інноваційний тип розвитку продуктивних сил України та її регіонів відповідає завданням структурної перебудови й утвердженню України як високотехнологічної держави, забезпеченню конкурентоспроможності галузей і підприємств для здійснення оптимальної державної економічної політики. Він найбільшою мірою враховує нові якості сучасного працівника, зміни в характері виробництва та цілях розвитку соціальної сфери, основні напрями науково-технічного прогресу та світових економічних процесів. Актуальність дослідження інноваційних процесів як у цілому по Україні, так і в її окремих регіонах зумовлена необхідністю вирішення завдань щодо зміцнення конкурентних позицій вітчизняних підприємств на світових ринках і підприємств окремих регіонів України на її внутрішньому ринку відповідно.

Стан інноваційної діяльності в Україні більшістю експертів-науковців визначається як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у промислово розвинутих країнах. Стабільне скорочення реальних обсягів фінансування науково-технічного комплексу та відсутність дієвої державної науково-технічної стратегії не дають реального підґрунтя для переходу до інноваційної моделі розвитку [2]. Реформування науково-технічного комплексу побудовано за принципом частих змін цілей і завдань, без урахування загальновідомих факторів функціонування й розвитку науково-технічного потенціалу: активної та передбачуваної державної підтримки, формування попиту на наукові досягнення з боку реального сектора економіки. На нашу думку, інноваційну діяльність вітчизняних підприємств стримують такі фактори, як відсутність фінансування, високі кредитні ставки, недостатність інформації про ринки збуту тощо. Активний розвиток будь-якої галузі, у т. ч. й промисловості, значною мірою залежить від сприйнятливості її підприємств до нововведень. Проте в останні роки рівень інноваційної активності промислових підприємств знижується. Так, у 2007 році інноваційною діяльністю в промисловості займалося 958 підприємств, або 10 % від їх загальної кількості, тоді як у 2006 – 1120 (11,5 %), а у 2005 – 1506 (14,6 %), із них у 2007 році кожне друге витрачало кошти на продуктивні інновації, 44,6 % – на процесні інновації. Для порівняння: у США, Японії, Німеччині та Франції частка інноваційних підприємств становить 70–80 % від їх загальної кількості.

У Тернопільській області інноваційна діяльність спрямована насамперед на подолання технічного відставання, переорієнтацію виробничого потенціалу, на створення конкурентоспроможних промислових виробництв, розвиток яких залежить від рівня сприйнятливості підприємств до нововведень. Інноваційна діяльність у промисловості області залишається на низькому рівні. Застаріле устаткування та дефіцит обігових коштів стримують упровадження інновацій. Так, у 2007 році із загальної кількості промислових підприємств області нововведення впроваджували лише 26 підприємств, або 9,6 % (у 2006 році таких підприємств було 9 (3,6 %), у 2005 – 24 (9,7 %) [3].

Як свідчить практика, нині в Україні інноваційні процеси характеризуються низьким ступенем активності й результативності, що значною мірою зумовлено обмеженими обсягами власних ресурсів і проблематичністю залучення сторонніх. У процесі проведення інноваційної діяльності поряд із наявними можливостями підприємства існують проблеми фінансування інноваційних проектів або ж окремих їх складових [4].

Залежно від джерел фінансування інноваційного розвитку підприємств традиційно розрізняють такі методи інвестування: самофінансування, кредитний, бюджетний, комбінований.

Міжнародний досвід свідчить, що змішане фінансування є найефективнішою моделлю фінансування й реалізації довгострокових інноваційно-інвестиційних проектів. Використання методів фінансування безпосередньо залежить від розмірів і специфіки даних проектів, а також наявних джерел формування інвестиційних ресурсів підприємства.

Класифікувати джерела фінансування інновацій на конкретному підприємстві можна за різними ознаками. Порядок фінансування та структура інвестиційних джерел, що використовуються, залежать від багатьох факторів, але, у першу чергу, від типу інновацій, виду підприємств (за виконуваною інноваційною діяльністю), країни розташування підприємства, кон'юнктури ринку та інших факторів (табл. 1) [5].

Таблиця 1

Класифікація джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств

Класифікаційна ознака	Види джерел
1. Критерій походження	- внутрішні (власні) - зовнішні (залучені та позичкові)
2. Відносини власності	- власні - позичкові - залучені
3. Види власності	- державні інвестиційні ресурси (бюджетні кошти й кошти позабюджетних фондів) - інвестиційні ресурси господарюючих суб'єктів комерційного та некомерційного характеру, суспільних об'єднань, фізичних осіб - інвестиційні ресурси іноземних інвесторів (іноземних держав, міжнародних фінансових інститутів, окремих підприємств)
4. Рівень власності	- на рівні держави (власні кошти бюджетів і позабюджетних фондів, позичкові та залучені державні кошти) - на рівні підприємства (власні, позичкові та залучені) - на рівні проекту: - кошти бюджетів і позабюджетних фондів - кошти суб'єктів господарювання (вітчизняних підприємств і організацій, колективних інституційних інвесторів) - іноземні інвестиції в різних формах

Статистичні дані свідчать, що основними джерелами фінансування витрат на здійснення технологічних інновацій у Тернопільській області у 2007 році залишаються власні кошти підприємств (10333,9 тис. грн.), питома вага яких становить 53,7 % у загальному обсязі фінансування технологічних інновацій. У 2006 р. їх частка становила 99,0 %, або 6655,8 тис. грн. За рахунок власних коштів здійснили інновації 36 підприємств, або 81,8 % загальної кількості інноваційних підприємств (табл. 2) [3].

Таблиця 2

**Обсяг фінансування інноваційної діяльності в промисловості
Тернопільської області**

Показники	2003	2004	2005	2006	2007
	тис. грн.				
Усього	13815,0	3250,7	5678,8	6720,8	19258,4
у т. ч. за рахунок коштів					
- власних	5776,3	2669,5	5457,1	6655,8	10333,9
- державного бюджету	1955,0	460,2	98,0	65,0	-
- місцевих бюджетів	-	-	-	-	-

- позабюджетних фондів	-	-	-	-	-
- вітчизняних інвесторів	-	-	-	-	-
- іноземних інвесторів	5989,4	-	123,7	-	8924,5
- кредитів	44,0	121,0	-	-	-
- інших джерел	50,3	-	-	-	-

Кредитні кошти, використані підприємствами Тернопільської області, у загальному обсязі фінансування інновацій у 2007 році були зовсім відсутні. Лише у 2004 році частка кредитних коштів, використаних підприємствами Тернопільщини, у загальному обсязі інновацій становила 121 тис. грн., або 3,7 %. Останні три роки кредити для фінансування інноваційної діяльності в промисловість області були відсутні. Кредитами на пільгових умовах підприємства також не користувалися. У більшості країн світу основним джерелом інноваційної діяльності є бюджетні кошти. На Тернопільщині, як і в Україні в цілому, роль державного бюджету у фінансуванні інноваційних робіт незначна, у 2005 р. кошти з державного бюджету становили лише 98 тис. грн., або 1,7 %, у 2006 – 65 тис. грн., або 1,0 %, а у 2007 році такі кошти були зовсім відсутні, хоч у 2004 році їх частка в загальному фінансуванні інноваційних робіт становила 460,2 тис. грн., або 14,2 %.

Від вітчизняних інвесторів на розвиток інноваційної діяльності за останні п'ять років відповідного фінансування не було.

Найбільше коштів іноземних інвесторів було залучено у 2007 році (8924,5 тис. грн.), що становило 46,3 % від загального обсягу фінансування інноваційної діяльності в промисловості, а у 2004 і 2006 роках такі кошти не залучалися.

Використання підприємствами Тернопільської області власних фінансових ресурсів відбувалося не тому, що таких ресурсів достатньо, а тому, що інших джерел було мало або їх складно було знайти. Аналіз обсягу фінансування інноваційної діяльності за джерелами свідчить, що певної тенденції за роками не спостерігається (табл. 2).

Однією з причин негативної динаміки виробничого освоєння нововведень можна назвати зниження результативності діяльності організацій, які здійснюють наукові та науково-технічні розробки. Проведений аналіз факторів, які перешкоджають здійсненню інновацій, свідчить, що найвагомішими з них є перш за все економічні:

- нестача власних коштів;
- великі витрати на нововведення;
- недостатня фінансова підтримка;
- недосконалість законодавчої бази;
- тривалий термін окупності нововведень;
- відсутність коштів у замовників.

Крім того, на нашу думку, здійсненню нововведень перешкоджає нестача інформації про нові технології, відсутність можливостей для кооперації з іншими підприємствами й науковими організаціями, нестача інформації про ринки збуту, відсутність кваліфікованого персоналу, відсутність попиту на продукцію, несприятливість підприємств до нововведень.

У розвинутих країнах Заходу важливе місце в системі інноваційної діяльності компаній займають пільгові системи щодо проведення власних НДДКР. Пільги, що надаються, мають два напрями. За першим їх надають при перевищенні обсягів досліджень, що проводилися в поточному році, відповідно до минулих років. Інший напрям полягає в тому, що витрати на НДДКР повністю або частково вираховують із доходу, який підлягає оподаткуванню. В Україні в основному застосовували другий напрям оподаткування проведення власними силами НДДКР, підготовку й освоєння нових прогресивних технологій і видів продукції. Проте стабільністю він не відзначався [6]. Постійно вносилися зміни в норми обсягів витрат підприємства на ці цілі, які не підлягали включенню в базу доходу для оподаткування (30 %, 50 %). Останнім Законом про оподаткування пільги на проведення НДДКР не

передбачалися. Усе це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення системи оподаткування для стимулювання й розвитку інноваційної діяльності на всіх її етапах.

Нині правове забезпечення інноваційної діяльності базується на Конституції України й складається з Концепції науково-технічного й інноваційного розвитку, Законах України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки”, “Про державне прогнозування і розробку програм економічного та соціального розвитку країни”, “Про інвестиційну діяльність”, “Про режим іноземного інвестування”, інших законах. Велике значення для розвитку інноваційної діяльності в Україні має прийняття Закону України “Про інноваційну діяльність” [7]. Кількість нормативних актів із правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні є більш-менш достатньою. Але їх не підкріплено фінансами, методиками й інформацією. У розроблених нормативних актах не простежується системного підходу. Слід зауважити, що законодавчі акти, пов’язані з нормативно-правовим регулюванням інноваційної діяльності, не узгоджені між собою й визначають загальні, найбільш принципові положення, проте не регламентують інноваційну діяльність як логічний і послідовний інноваційний процес, який спрямовано на прискорення економічного розвитку України.

Висновки. Проведені дослідження дозволяють зробити узагальнення, що основними проблемами інноваційного розвитку в Україні та її регіонах на сучасному етапі визначені такі:

- інноваційна політика не має чіткої спрямованості у вирішенні конкретних економічних проблем регіонів, у їхній реструктуризації з урахуванням ринкових факторів;
- відсутність реальних механізмів об’єднання наявних ресурсів, їх концентрації на найбільш значних і перспективних напрямках розвитку;
- основним джерелом фінансування інноваційно-технологічної діяльності на більшості промислових підприємств залишаються власні фінансові ресурси. Відповідно, на шляху реалізації нововведень підприємства стикаються, перш за все, з фінансово-економічними труднощами. Упродовж останніх років найбільш вагомим проблемою є нестача власних грошових коштів;
- через дефіцит власних коштів, які є основним джерелом фінансування інновацій, технологічна інноваційна політика підприємств має короткостроковий характер і є швидше “латанням дірок”, ніж розвитком власної виробничо-технологічної бази. Індикаторами цього слугують низькі витрати на дослідження й розробки, що постійно знижуються, практична відсутність витрат на маркетинг і підготовку персоналу, орієнтація на купівлю вживаного й тому недорогого устаткування;
- роль державного бюджету у фінансуванні інноваційно-технологічних підприємств Тернопільщини незначна, головним джерелом фінансування витрат на здійснення технологічних інновацій залишаються власні кошти підприємств.

Основними шляхами активізації інноваційної діяльності на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки можна вважати:

- розробку й запровадження механізму надання пільг промисловим підприємствам, що впроваджують і реалізують інноваційну продукцію;
- поширення практики надання інноваційним підприємствам середньострокових кредитів зі знижкою кредитної ставки.

Реалізація запропонованих напрямів активізації інноваційної діяльності в Україні й на цій основі формування активної інноваційної політики дасть змогу значно підвищити рівень інноваційної активності промислових підприємств, стабілізувати прискорений процес оновлення виробництва, ефективно використовувати внутрішні й залучені зовнішні інвестиції на інноваційну діяльність.

1. Croize M. Reworking the Federal Role in Small Business Research / M. Croize, J. Turner. – Issues in Science and Technology, Summer 1999.
2. Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004–2015 роки. Шляхи європейської інтеграції / А. С. Гальчинський та ін. ; Нац. ін-т страт. досл. , Ін-т екон. прогноз., НАН України, Мін. екон. та з питань європ. інтеграції України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
3. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2007 рік / Головне управління статистики у Тернопільській області. – С. 268–273.

4. www.proiform.com.
5. Карпінський Б. А. Проблеми формування і використання інноваційно-технологічного потенціалу машинобудівного комплексу та напрями їх вирішення / Б. А. Карпінський, Т. Б. Шири // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи : зб. наук. праць / НАН України, Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2004. – Вип. 3(XLVII). – Ч. 2. – С. 77–86.
6. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств”, № 283/97-ВР від 22 травня 1997 (ВВР, 1997 р., № 27, ст. 181, із змінами, внесеними згідно із Законами, введеними протягом 1997 – 2001 років) // Вісник податкової служби України. – 2001. – № 1.
7. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 р. № 40-IV // www.infodisk.com.ua.
8. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.

Рецензент:

Гладій І.Й. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри Тернопільського національного економічного університету.